

DOI: [10.32702/2307-2156-2020.12.1](https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.12.1)

УДК 325.456:332.021

А. А. Олешко,
д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту,
Київський національний університет технологій та дизайну
ORCID ID: 0000-0001-9328-7730

С. В. Бреус,
д. е. н., доцент, професор кафедри менеджменту,
Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ
ORCID ID: 0000-003-0624-0219

Н. В. Бугас,
к. е. н., доцент, Київський національний університет технологій та дизайну
ORCID ID: 0000-0002-5858-0285

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАХИСТУ ПІДПРИЄМНИЦТВА НА ОСНОВІ АНТИМОНОПОЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

A. Oleshko
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Management,
Kyiv National University of Technologies and Design

S. Breus
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Management,
Kyiv National University of Technologies and Design

N. Buhas
PhD in Economics, Associate Professor,
Kyiv National University of Technologies and Design

FOREIGN EXPERIENCE OF ENTREPRENEURSHIP PROTECTION ON THE BASIS ANTITRUST POLICY

У статті розглянуто питання конкурентної політики, основні тенденції розвитку ринкової економіки. Проаналізовано зарубіжний досвід щодо регулювання конкуренції на ринку, були сформовані рекомендації та пропозиції з удосконалення підготовки працівників інституцій конкурентної політики; також в статті проаналізовано сучасний стан конкурентного законодавства України та зарубіжний досвід, історію виникнення та формування законодавчої бази та основних механізмів конкурентної політики. Доведено необхідність оптимального співвідношення різних за формою власності та розмірами підприємств у єдиному економічному просторі, а отже, і в процесі антимонопольного регулювання потрібно враховувати доцільність організаційних перетворень та запобігання монополізації економіки. Встановлено, що формування конкурентного середовища потребує державного регулювання, яке б заохочувало розвиток малих обсягів інвестицій; ефективна ринкова економіка неможлива без втручання держави, що запобігає лібералізму; антимонопольне законодавство може бути дієвим лише за умови забезпечення жорсткого державного контролю за його виконанням.

The article considers the issues of competition policy, the main trends in the market economy. Foreign experience in regulating competition in the market was analyzed, recommendations and proposals for improving the training of employees of competition policy institutions were formed; The article also analyzes the current state of competition law in Ukraine and foreign experience, the history of the emergence and formation of the legal framework and the main mechanisms of competition policy. The necessity of the optimal ratio of different forms of ownership and size of enterprises in the single economic space is proved, and, consequently, in the process of antitrust regulation it is necessary to take into account the expediency of organizational transformations and prevention of economic monopolization. It is established that the formation of a competitive environment requires government regulation that would encourage the development of small amounts of investment; an efficient market economy is impossible without state intervention that prevents liberalism; antitrust law can be effective only if strict state control over its implementation is ensured. It is established that the antitrust legislation of Eastern European countries is aimed at increasing the competitiveness of enterprises in the world market and priority protection of consumer interests. This is confirmed by the antitrust law of France, which provides for activities to support and encourage the development of enterprises to a level that meets the requirements of international competition. The experience of developed economies shows that antitrust control of mergers is characterized by a balance of interests between the competitive environment in domestic commodity markets and the "monopoly" protectionism of national enterprises operating in strategic sectors of the economy, ie in industries that provide competitive advantages. countries, such as aircraft, petroleum products, pharmaceuticals, wine and wine materials, machinery, equipment, telecommunications. Analyzing the practice of antitrust activities in such developed countries as the United States and the United Kingdom, we can say that the application of their experience will not hinder the development of competition in Ukraine, but will help to stimulate it. That is, the antitrust law of the developed countries of the world applies to companies of the country and foreign companies whose activities have a direct, significant and expected in the near future impact on the commerce of the country. It is established that there are many gaps and shortcomings in the Ukrainian legislation, which could be eliminated simply by analyzing the sources of antitrust law of other states. One such gap is the almost undeveloped monopoly legislation in international trade. That is, the antitrust law of the developed countries of the world applies to companies of the country and foreign companies whose activities have a direct, significant and expected in the near future impact on the commerce of the country.

Ключові слова: антимонопольний комітет; ринкова економіка; конкурентне середовище; державне регулювання; державний механізм; монополізація економіки; анти конкурентні дії; інвестиції; фінансовий контроль.

Key words: *antimonopoly committee; market economy; competitive environment; state regulation; state mechanism; monopolization of the economy; anti-competitive actions; investments; financial control.*

Постановка проблеми. Антимонопольна конкурентна політика спрямована на створення оптимального середовища діяльності суб'єктів господарювання, забезпечення їх взаємодії на умовах недопущення проявів дискримінації одних суб'єктів іншими, насамперед у сфері монопольного ціноутворення та за рахунок зниження якості продукції, послуг, сприяння зростанню ефективної соціально орієнтованої економіки.

Економічна ситуація в Україні погіршується вже не один десяток років, зрозуміло, що інвестиції у нас падають, кредитування фактично відсутнє, система закупівель побудована так, що не сприяє українським виробникам, плюс криза, війна, тому основна задача – зрозуміти, та зробити краще і запропонувати правильне рішення. Один із функціоналів, який є в Мінекономіки, - це побудова системи економічних правил в державі: якою має бути економіка – ліберальною чи протекціоністською, якими мають бути відносини між державою та приватними компаніями, яка має бути мікро- та макрополітика.

Ця проблема набуває особливої актуальності з огляду на необхідність в умовах глобалізації економічних відносин уніфікації конкурентного законодавства різних країн світу, формування механізму лібералізації міжнародних торговельних відносин на базі Світової організації торгівлі, а також узгодження конкурентної поведінки і розподілу ринків міжтранснаціональними корпораціями.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Багато уваги у наукових дослідженнях приділялося питанням конкурентної політики, тенденції розвитку ринкової економіки зробили такі зарубіжні вчені, як: Е.Аткінсон, Д. Барнес, Р. Вернон [5], Ду Чуньбу [6], А. Чемберлін[7], зокрема, питання економічної теорії – Г. Шрьотер[8], П. Семюелсон[9], Д. Гамільтон[10]. В Україні проблеми конкурентних відносин в умовах ринкової трансформації розглядалися у роботах багатьох вчених, так, вивченням досвіду зарубіжних країн займалися: Д. Решітков, В. Сіденков[11], С. Шевчук, Н. Яременко; проблемам гармонізації конкурентного законодавства України із законодавством ЄС присвячено праці: В. Єременка, О.Олійника, Т. Удалова; питання ринково-конкурентних відносин вивчали: З.Ватаманюк, В. Геєць, О. Гаврилишин, В. Загорський, І. Коломієць, О.Кузьмін, В. Лагутін, І. Михасюк, С. Мочерний, С. Панчишин; дослідження державних механізмів регулювання сфері конкурентної політики проводили: Ю. Бажал, В. Бодров, О.Кілієвич, М. Лесечко, Н. Нижник, І. Розпутенко, А. Чемерис. Але питання удосконалення національного конкурентного законодавства не отримало достатньої уваги з боку науковців саме практичного застосування з боку законодавчих органів.

Постановка завдання. Головною метою дослідження є аналіз зарубіжного досвіду щодо регулювання конкуренції на ринку, формування рекомендацій та пропозиції з удосконалення підготовки працівників інституцій конкурентної політики; проаналізувати сучасний стан конкурентного законодавства України та зарубіжний досвід, а також історію виникнення та формування законодавчої бази та основних механізмів конкурентної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними нормативно-правовими актами, які регулюють питання конкуренції в Україні є Закон України «Про захист економічної конкуренції»[1], Закон України «Про антимонопольний комітет» [2], Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» [3], Господарський кодекс [4], та безліч підзаконних нормативно-правових актів, що деталізують процесуальні моменти діяльності АМКУ. Сьогодні регулювання конкуренції в межах національного –законодавства потребує перегляду та модернізації, враховуючи процеси глобалізації. Антимонопольне законодавство є досить новим явищем для української правової системи, правозастосування якого відбувається лише протягом останніх 16 років, а саме з моменту набрання чинності Законом України «Про захист економічної конкуренції» у 2002 році. Однак світовий досвід з цього питання є набагато більшим: уже протягом близько 120 років ця галузь права широко застосовується у США, яка була зачинателем антимонопольного законодавства та конкурентного права. Серед численних видів монополій їх можна звести до трьох основних: прирізної, адміністративної і економічної. Світова практика регулювання конкуренції започаткована в 1890 р.,коли в США був ухвалений Антитрестовий акт Шермана. Акт Шермана передбачав, що трести, які монополізували галузеві ринки, слід розформувати, замінивши їх децентралізованими, керованими, конкуруючими між собою підприємствами Цей нормативний документ забороняв монополізацію будь-якої галузі торгівлі та передбачав перелік покарань,які можна було застосувати до монополістів, — від грошових штрафів до кримінальної відповідальності. Цей наріжний камінь антитрестового законодавства, на перший погляд,прямо стосується суті справи. Суть закону втілено в двох основних пунктах. Параграф 1: будь-яка угода,об'єднання у формі тресту або в іншій формі, або таємна змова, що мають на меті обмеження виробництва або торгівлі між декількома штатами або з іноземними державами, сьогодні оголошуються незаконними. Параграф 2: будь-яка особа, яка буде або спробує монополізувати, або об'єднатися, або змовитися з якою-небудь особою або особами, щоб монополізувати яку не-будь частину виробництва або торгівлі між декількома штатами або з іноземними державами, вважатиметься винним в скоєнні злочину [12].

Результатом ухвалення цього закону стало перетворення монополії «обмежень торгівлі» – наприклад,таємних змов у області ціноутворення або розподілу ринків між конкурентами – в кримінальні злочини проти федерального уряду. Згідно і з законом Шермана як міністерство юстиції, так і сторони, що постраждали від підприємницьких монополій, могли пред'явити їм позов.

Фірми, викриті в порушенні закону,за рішенням суду могли бути ліквідовані; або могли видаватися судові розпорядження, що забороняють ті види діяльності, які визнавалися незаконними даним актом. Проте,перші ж судові тлумачення закону Шермана виявили серйозні сумніви у його ефективності, стало ясно, що потрібне більш точне формулювання антитрестових настроїв уряду.

Дійсно, ділове співтовариство саме прагнуло до більш чіткого формулювання того, що є законним або незаконним. Акт Шермана ряснів вельми туманними, поверхневими формулюваннями. Невдало були визначені навіть основні поняття, такі як «трест», «монополізація або спроба монополізації», «монополістичне об'єднання», «обмеження торгівлі». Цей Акт не був досконалим. З огляду на це Конгрес США в 1914 р. ухвалив Акт Клейтона та Акт про федеральну торговельну комісію. Перший з них заборонив цінову дискримінацію, тобто встановлення продавцем різних цін для різних покупців за умови, що відмінності в цінах не зумовлені різними витратами; інший — передбачав створення комісії для реалізації Акт Клейтона. При впровадженні цих законів виникла низка проблем, оскільки покупці звертались до продавців з проханням продати для них товари за спеціальними цінами. Наступні параграфи закону Клейтона були покликані підсилити і уточнити сенс закону Шермана: параграф 2 оголошує поза законом цінову дискримінацію покупців, коли така дискримінація не виправдана різницею у витратах. Параграф 3 забороняє виняткові, або "примусові", угоди,відповідно до яких виробник продавав би якийсь товар покупцеві тільки за умови, що останній купує інші товари у того ж самого продавця, а не у його конкурентів. Параграф 7 забороняє придбання акції конкуруючих корпорацій, якщо це може призвести до ослаблення конкуренції. Параграф 8 забороняє формування директора та, коли керівник однієї фірми є також членом правління конкуруючої фірми — в великих корпораціях, де результатом було б зменшення конкуренції.

Федеральна торгова комісія(ФТК) була створена з п'яти членів і на неї була покладена відповідальність за проведення в життя антитрестових законів, і закону Клейтона особливо. ФТК була наділена владою розслідувати нечесні конкурентні дії за своєю власною ініціативою або на вимогу фірм, що понесли збиток. Комісія могла влаштувати публічні слухання за такими позовами і при необхідності видавати заборонні розпорядження в тих випадках, коли були розкриті "нечесні методи конкуренції в комерційній діяльності". У 1936 р. цей закон був доповнений Актом Робінсона - Патмана, що забороняв покупцям погоджуватися на заздалегідь дискримінаційні ціни. У 1950 р. Конгрес додатково ухвалив Акт Селлера-Кефопера, що заборонив придбання акцій чи майна іншої фірми з негативними наслідками для "будь якої лінії комерції". Внаслідок цього всі горизонтальні та вертикальні злиття і злиття конгломератів залежали від антимонопольного законодавства. Цей закон вніс поправку до параграфа 7 закону Клейтона, який, як ви пам'ятаєте, забороняє фірмі набувати акцій конкурентів, якщо таке придбання ослабило б конкуренцію. Фірми могли обійти параграф 7 шляхом придбання речовинних елементів активів (основних виробничих фондів і устаткування) конкуруючих фірм, а не їх акцій. Закон Селлера - Кефопера закрит цю лазівку, заборонивши одній фірмі набувати речовинних елементів активів іншої фірми, коли результатом було б ослаблення конкуренції. Антимонопольне законодавство США передбачало також певні винятки щодо застосування. Так, не поширювалися акти Шермана і Клейтона на діяльність профспілок у сфері страйків, на фермерські кооперативи в разі продажу ними сільськогосподарської продукції тощо. Таким чином, усі ці акти регулюють конкуренцію в США майже 100 років, донині зберігаючи чинність. У Великобританії законодавство про конкуренцію складається з чотирьох законів, так званих «Актів парламенту»: Акт про добросовісне підприємництво (1973 р.), що регулює процеси монополізації та злиття підприємств; Акта щодо обмежувальних підприємницьких практик (1976 р.), він поширюється на угоди між особами чи компаніями, що можуть обмежити свободу самостійних дій підприємців; Акта про перепродажні ціни (1976 р.), спрямований проти спроб нав'язування мінімальних цін, за якими товари можуть перепродаватися; Акта про конкуренцію (1980 р.), що стосується антиконкурентної практики. Крім цього, конкурентна політика Великобританії керується єдиними конкурентними правилами, встановленими для країн Європейського союзу. Комісія з монополій та злиттів здійснює дослідження і доповідає з питань, які доручає державний секретар з торгівлі та промисловості чи генеральний директор відомства, але вона не має права розпочати дослідження з власної ініціативи. У британському законодавстві і монополією вважається така ситуація, коли компанія чи їх група здійснює на ринку не менш ніж 25% поставок чи закупки. Відомство з добросовісного підприємництва здійснює спостереження за британськими ринками і розглядає звернення щодо зловживання монопольним становищем, які надходять до нього. Якщо генеральний директор відомства доходить висновку, що є зловживання монопольним становищем, то він передає справу в комісію з монополій і злиттів уже для офіційного вивчення. Комісія проводить дослідження і надсилає відповідь державному секретареві. Державний секретар може видати розпорядження про припинення антиконкурентних дій або просити генерального директора взяти в порушників зобов'язання про припинення цих порушень. Згідно з Актом про конкуренцію антиконкурентними діями вважаються такі, які передбачають обмеження конкуренції або її запобігання. Слід зазначити, що на одних ринках певні дії можуть вважати такими, що прийнятні з точки зору конкуренції, тоді як на інших вони є неприйнятними. Все залежить від конкретної ситуації, саме це характеризує конкуренцію як селективний інструмент регулювання ринку.

Законодавство Великобританії ні не стимулює, ні не перешкоджає злиттю, тобто воно займає нейтральну позицію до того моменту, поки не встановлюється відповідність чи невідповідність цього заходу суспільним інтересам. Разом з цим воно не вимагає, щоб компанії обов'язково інформували про злиття, які вже відбулися чи очікуються. Проте на практиці компанії вважають за краще інформувати про це відповідні державні органи. Таким чином, законодавство забезпечує високий рівень відповідальності суб'єктів господарювання за порушення вимог щодо забезпечення конкуренції [1].

Слід відзначити і таку британську специфіку: згаданий механізм не поширюється на надання послуг; відсутні заборони щодо максимальної ціни, за якою дилер може продавати товари; дозволяється рекомендувати перепродажні ціни. Антимонопольне законодавство Європейського союзу складається з двох рівнів: основою є національні законодавства, а інший рівень – це конкурентне право ЄС. Національний рівень передбачає систему державного захисту та конкурентну політику кожного національного ринку з урахуванням тенденцій розвитку конкуренції в різних країнах. Загальноєвропейський рівень – це спільне конкурентне законодавство Європейського союзу, що враховує особливості реалізації конкурентної політики на спільному ринку. Політика ЄС щодо конкуренції базується на статтях 85 та 86 Римського договору та Договору про утворення Європейського Економічного Співтовариства; актах, рекомендаціях Європейської комісії.

Таким чином, на основі цієї законодавчої бази конкурентна політика Європейського союзу спрямована на:

- запобігання реалізації угод, які обмежують конкуренцію та спрямовані на зловживання домінуючим становищем на ринку;
- контроль за рівнем економічної концентрації суб'єктів господарювання; лібералізацію монополістичних секторів економіки ЄС;
- забезпечення моніторингу надання державної допомоги суб'єктам господарювання в країнах-членах ЄС. В Європейському союзі повноваження щодо захисту конкуренції, формування політики конкуренції та її впровадження покладені на Генеральний директорат IV Європейської комісії. В окремих випадках ці функції можуть бути розподілені між уповноваженими органами, які відповідають за регулювання конкуренції в країнах-членах ЄС, та законодавчими судами. Компетенція Європейської комісії поширюється на такі сфери: збирання необхідної інформації, накладання штрафів; вживання тимчасових заходів; надання пільг

окремим фірмам, дії яких обмежуються статтями договору тощо. Інформацію для прийняття рішень збирають шляхом проведення розслідування за виявленим фактом обмеження конкуренції та моніторингу дій суб'єктів господарювання на спільному ринку в формі запитів до відповідних компаній. Нині всі країни-члени провадять єдину політику в галузі конкуренції, яка характеризується досконалим і раціональним механізмом реалізації та високоєфективним контролем за її дотриманням.

Узагальнюючи механізми проведення антимонопольної політики в розвинутих країнах, слід зазначити, що норми законодавства США та Великобританії мають попереджувальний характер, при визначенні монополій головну роль відіграє не розмір підприємства, а його спроможність контролювати ринок і обмежувати конкуренцію. Антимонопольне законодавство країн Східної Європи спрямоване на підвищення конкурентоспроможності підприємств на світовому ринку та пріоритетний захист інтересів споживачів. Це підтверджує антимонопольне законодавство Франції, що передбачає здійснення діяльності щодо підтримки та заохочення розвитку підприємств до рівня, який відповідає вимогам міжнародної конкуренції. Досвід країн з розвинутою економікою свідчить, що для антимонопольного контролю за злиттям компаній характерним є дотримання балансу інтересів між відстоюванням конкурентного середовища на внутрішніх товарних ринках та "монополюючим" протекціонізмом національних підприємств, що працюють в стратегічних галузях економіки, тобто в галузях, які забезпечують конкурентні переваги країни, наприклад, літакобудування, нафтопродукти, фармацевтика, вино та виноматеріали, машини, обладнання, телекомунікації. Проаналізувавши практику антимонопольної діяльності в таких розвинутих країнах, як США та Великобританія, можна вказати, що застосування їх досвіду не перешкоджатиме розвитку конкуренції в Україні, а сприятиме її стимулюванню.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. В українському законодавстві існує дуже багато прогалин і недоліків, які можна було б усунути, просто проаналізувавши джерела антимонопольного законодавства інших держав. Однією з таких прогалин є майже нерозвинене законодавство щодо монополій у міжнародній торгівлі. Тобто антимонопольне законодавство розвинених країн світу поширюється на компанії самої країни та іноземні компанії, діяльність яких має прямий, суттєвий і передбачуваний у недалекому майбутньому вплив на комерцію даної країни. Антиконтурентна дія територіально може відбуватися як у даній країні, так і за її межами. Якщо така дія даного ринку не стосується, то, як правило, ніяких дій стосовно такого порушника не відбувається. В Україні недостатньо розвинений (майже нерозвинений) захист прав інтелектуальної власності. Тобто захист цих прав у законах хоч і недостатньо, але забезпечений, в той час як на практиці реальних важелів впливу на таких порушників не розроблено. Так, використовуючи досвід зарубіжних держав, потрібно враховувати специфіку соціально-економічного розвитку нашої країни, вибирати найбільш доцільні у даний період форми та методи організації відносин, які виникають при формуванні та розвитку конкуренції. Практика підтверджує необхідність оптимального співвідношення різних за формою власності та розмірами підприємств у єдиному економічному просторі, а тому в процесі антимонопольного регулювання потрібно враховувати доцільність організаційних перетворень та запобігати монополізації економіки. Зарубіжний досвід дає змогу зробити такі висновки: формування конкурентного середовища потребує державного регулювання, яке б заохочувало розвиток малих обсягів інвестицій; ефективна ринкова економіка неможлива без втручання держави, що запобігає лібералізму; антимонопольне законодавство може бути дієвим лише за умови забезпечення жорсткого державного контролю за його виконанням.

Список джерел інформації.

1. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11 січня 2001 р. № 2210-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. №12 ст. 64.
2. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26 листопада 1993 р. № 3659-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. №50 Ст. 472.
3. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 7 червня 1996 р. №236/96-ВР. Відомості Верховної Ради України 1996 № 36 Ст. 164.
4. Господарський кодекс України: від 16 січня 1993 р. № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №18-22. Ст 144.
5. Вернон Р. Гипотеза продуктового цикла в новом международном окружении [Електронний ресурс] / Р. Вернон. – Режим доступу: http://www.seinstitute.ru/Files/Veh6-32_Vernon.pdf.
6. Ду Чуньбу. Чинники інтернаціоналізації діяльності малих і середніх підприємств в умовах глобалізації / Чуньбу Ду // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Сер. «Економіка». – 2010. – Вип. 20, т. 15. – С. 58–69.
7. Чемберлин Э. Теория монополистической конкуренции. Реориентация теории стоимости / Э Чемберлин // М.: Изд-во ин. лит., 1959. - 572 с.
8. Шредер Г. Решения. Моя жизнь в политике. Пер с нем. Г. Леоновой. — М.: Европа, 2007. — С. 322–323.
9. Самуельсон П. Экономика: в 2т. – М.: НПО "АЛГОН" ВНИИСИ, 1992 - . - Т.1. – 333 с.
10. Федераліст: Коментар до Конституції Сполучених Штатів / А. Гамільтон, Д. Медісон, Д. Джей. Пер. з англ. - К.: Сфера, 2002. - С. 392.
11. СІДЕНКО В.Р. Концептуальні засади стратегії інтеграції України в структури Європейського Союзу/ В.Р. Сіденко //Економічна і прогнозування, № 2/2001.
12. Воех J., Edwards B. The Measurement of Fiscal Decentralization in Developing and Transition Countries: Accounting for Devolved and Nondevolved Local Public Sector Spending. Public Finance Review. 2016. Vol. 44(6).

References.

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine "On protection of economic competition", *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 12, art. 64.
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (1993), The Law of Ukraine "On the Antimonopoly Committee of Ukraine", *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 50, art. 472.
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine " On protection against unfair competition", *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 36, art. 164.
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (1993), The Law of Ukraine "Economic Code of Ukraine", *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 18-22, art. 144.
5. Vernon, R. "Hypothesis of the product cycle in a new international environment", [Online], available at: http://www.seinstitute.ru/Files/Veh6-32_Vernon.pdf.
6. Du Chunbu (2010), "Factors of internationalization of small and medium enterprises in the context of globalization", *Visn. Odes. nats. un-tu. Ser. «Ekonomika»*, issue. 20, vol. 15, pp. 58–69.
7. Chamberlin, Je. (1959), *Teorija monopolisticheskoy konkurencii. Reorientacija teorii stoimosti* [The theory of monopolistic competition. Reorientation of the theory of value], Izd-vo in. lit., Moscow, Russia, P. 572.
8. Shreder, G. (2007), *Reshenija. Moja zhizn' v politike* [Solutions. My life is in politics], Evropa, Moscow, Russia, pp. 322–323.
9. Samuel'son, P. (1992), *Jekonomika* [Economy], NPO "ALGON" VNIISI, vol.1, Moscow, Russia, P. 333.
10. Hamilton, A. Medison, D. and Dzhei, D. (2002), *Federalist: Komentar do Konstytutsii Spoluchenykh Shtativ* [Federalist: Commentary on the Constitution of the United States], Sfera, Kyiv, Ukraine, P. 392.
11. Sidenko, V.R. (2001), "Conceptual principles of Ukraine's integration strategy in the structure of the European Union", *Ekonomichna i prohnozuvannia*, vol. 2.
12. Boex J., Edwards B. The Measurement of Fiscal Decentralization in Developing and Transition Countries: Accounting for Devolved and Nondevolved Local Public Sector Spending. *Public Finance Review*. 2016. Vol. 44(6). Pp. 788-810. [Online], available at: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1091142115616183?journalCode=pfrb#articleCitationDownloadContainer>.

Стаття надійшла до редакції 26.11.2020 р.